

0222 ისტორია და არქეოლოგია History and Archaeology**რა ტაქტიკას უნდა მიმართოს ქართველმა სამღვდელოებამ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის შემდეგ?!
(1906 წლის მოვლენებზე დაყრდნობით)****გვანცა ბურდული****საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის****სახელობის ქართული უნივერსიტეტი****E-mail: g.burduli@sangu.edu.ge****რეზიუმე**

XIX საუკუნე ერთ-ერთი რთული ეპოქა აღმოჩნდა საქართველოსათვის. ეპოქის სირთულე განაპირობა არა მარტო პოლიტიკურმა ცვლილებებმა (ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება, ბაგრატიონთა გადასახლება, XIX საუკუნიდან დაწყებული აჯანყებების მარცხმა და ა.შ.), არამედ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებამ (1811 წელს გაუქმდა ერთ-ერთი უძველესი საპატრიარქო - მცხეთის საპატრიარქო, ხოლო 1814 წელს - ლიხთი-მერეთისა და აფხაზთა საპატრიარქო). 1906 წლამდე ქართველ სასულიერო პირებს არაერთხელ ჰქონდათ მცდელობა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი დღის წესრიგში დაეყენებინათ, თუმცა უშედეგოდ. ამისათვის პოლიტიკური მზაობაც იყო საჭირო. 1906 წელს რუსეთში მიმდინარე პოლიტიკურმა მოვლენებმა ხელსაყრელი პირობები შექმნა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის. ნაშრომში განხილულია 1906 წელს დაწყებული მოვლენები, კერძოდ ავტოკეფალისტური მოძრაობის მიზნები და ამ პროცესებში ქართველი სასულიერო პირების როლი. ცხადია, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენა სურდა ყველას, მაგრამ აღნიშნული საკითხის უკან იყო მთელი რიგი პრობლემები, რომელთა გადაჭრასაც სერიოზული ძალისხმევა ესაჭიროებოდა. ნაშრომში გამოყენებულია ისტორიულ მეცნიერებაში მართებული მისწავლის ისტორიულ-მეცნიერული და ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზის, წყაროს ციკლური შესწავლისა და სისტემური ანალიზის მეთოდები.

საკვანძო სიტყვები: საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ავტოკეფალია, 1906 წელი, ქართველი სასულიერო პირები.

შესავალი

საქართველოს ისტორიაში XX საუკუნის დამდეგიდან შეინიშნება რამდენიმე საყურადღებო მოვლენა. ამ მოვლენათაგან ჩვენ გამოვყოფთ ორს:

1. რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში საქართველოს პოლიტიკური ავტონომიის შექმნისათვის დაწყებულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობას (ავტონომისტთა მოძრაობას);
2. საქართველოს სამოციქულო მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენისათვის მოძრაობას (ავტოკეფალისტთა მოძრაობას) (ბურდული 2012: 3).

1905 წლის გაზაფხულიდან მოყოლებული გახშირდა ქართველი სამღვდელოების კრებები, რომლებზეც ითხოვდნენ საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის თვითმწყემსობის (ავტოკეფალიის) აღდგენას. რუსეთის ხელისუფლება ქართველი სამღვდელოების მოთხოვნებს უმკაცრესი რეპრესიებით პასუხობდა, განსაკუთრებით კი დევნიდა სასულიერო პირების შეკრებებს. სულ უფრო ნათელი ხდებოდა, რომ საქართველოში დაწყებული ავტოკეფალისტური მოძრაობის შეჩერება გართულებოდა, მით უფრო მაშინ როდესაც რუსეთის იმპერიაშიც გაისმა პატრიარქის ინსტიტუტის აღდგენის თაობაზე მოთხოვნა (1721 წლიდან მოყოლებული რუსეთის ეკლესიას პატრიარქი აღარ ჰყავდა, პეტრე I-ის მიერ გატარებული რეფორმის თანახმად რუსეთის ეკლესია დაექვემდებარა რუსეთის ეკლესიის უწმიდესს და უმართებულეს სინოდს, რომელსაც საერო პირი - ობერ-პროკურორი მართავდა).

ძირითადი ნაწილი

რუსეთის საიმპერატორო კარი გრძნობდა, რომ საჭირო იყო რეფორმები, მაგრამ მან ისიც კარგად უწყობდა, რომ საეკლესიო რეფორმის გატარება ადვილი არ იქნებოდა, რეფორმას სერიოზული გააზრება და გულდასმით მომზადება სჭირდებოდა. გადაწყდა, რომ რუსეთის მართლმადიდებელ ეკლესიაში გასატარებელი რეფორმის პროექტი უნდა მოემზადებინა საგანგებოდ შექმნილ ორგანოს - რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირს (Бычков 1998: 117-120). საეკლესიო კრების წინარე თათბირი გაიხსნა

1906 წლის 8 მარტს პეტერბურგში, ალექსანდრე ნეველის ტაძარში. საეკლესიო კრების წინარე თათბირს დიდი მისია დაეკისრა. მას ზიბგი უნდა მიეცა რუსეთის სულიერი ცხოვრების აღორძინებისათვის. წინარე თათბირზე წამოყენებული იქნა საკითხები, რომელთა გადაჭრაც აუცილებლობას მოითხოვდა.

რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირის მეორე განყოფილება იხილავდა საქართველოს ეკლესიის სტატუსის საკითხსაც. ქართველმა სასულიერო პირებმა ძალიან კარგად უწყოდნენ ის პრობლემები, რომელიც ამ დროს საქართველოს ეკლესიაში არსებობდა. მთავარი მაინც უკანონოდ გაუქმებული ავტოკეფალიის აღდგენა იყო, რომელიც მთელ რიგ სირთულეებთან იყო დაკავშირებული. ცხადია საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენით შიდა საეკლესიო პრობლემები ვერ მოგვარდებოდა, ძალიან დიდი დაფიქრება იყო საჭირო როგორ უნდა დასმულიყო ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი, რა საზღვრებში სურდათ ქართველებს ავტოკეფალიის აღდგენა? მიეღოთ ტერიტორიული ავტოკეფალია თუ ეროვნულ ავტოკეფალიას დასჯერებოდნენ? საყურადღებო იყო რუსეთის იმპერიის პოზიციაც, რომელსაც არ სურდა ეგზარქოსობის ინსტიტუტის გაუქმება საქართველოში. აღნიშნულ საკითხებზე მსჯელობდნენ 1906 წლის თებერვლის თვეში ეპისკოპოსი კირიონი (შემდგომში სრულიად საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქი კირიონ II) და ეპისკოპოსი ლეონიდე (სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ლეონიდე ოქროპირიძე). ჩვენი კვლევის საგანს არ წარმოადგენს ქართველი მაღალი იერარქების პოზიციის შეფასება, ამ შემთხვევაში უფრო საინტერესოდ მიგვაჩნია, საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული დოკუმენტი, რომელიც ასეა დასათარგმნელი: „Какой тактики должно держаться грузинское духовенство при восстановлении родной в автокефальных ея правах? (мнение группы священников)“ და რომელიც სხვა ქართველი სასულიერო პირების მოსაზრებას წარმოადგენს. დოკუმენტიდან არ ჩანს აღნიშნული სასულიერო პირების ვინაობა, თუმცა ჩვენი ვარაუდით ესენი იყვნენ ამბროსი ხელაია, კალისტრატე ცინცაძე და ანტონ თოთიბაძე. ჩვენს ვარაუდს ამყარებს საარქივო დოკუმენტზე კალმით მიწერილი ზემოთ დასახელებული სასულიერო პირების ვინაობის დამადასტურებელი ტექსტი. დოკუმენტის შინაარსი ძალზე საინტერესოა. იგი ნათელს ჰფენს საქართველოს ეკლესიის მდგომარეობის გაუარესების მიზეზებს და ამავე დროს იძლევა აღნიშნული მდგომარეობიდან გამოსვლის გზებსაც: „ყველა უბედურებისა და განსაცდელის, რომელიც საქართველოს ეკლესიას უკანასკნელი საუკუნის განმავლობაში დაატყდა თავს და რომელიც ასე ნათლად და ყოვლისმომცველად არის განხილული ქართველი სამღვდელთა პეტიციებში, მღვდელმთავრების ლეონიდესა და კირიონის მოხსენებებში, მთავარი მიზეზი არის ის, რომ საქართველოს ეკლესიას მართავდა პოლიციურ-ბიუროკრატიული რეჟიმი და რომ ის (საქართველოს ეკლესია) მოწოდებული იყო ემსახურა საერო, სახელმწიფოებრივი მიზნებისათვის. ამ მდგომარეობის სამართლიანობაში გვარწმუნებს სხვათა შორის ისიც, რომ მართლმადიდებელ ქრისტიანებს არც თვით რუსეთში ჰქონდათ ქართველებზე უკეთესი მდგომარეობა, რადგან თვით რუსეთის ეკლესიაც ასევე იმყოფებოდა (და იმყოფება დღემდე) საერო ბიუროკრატიის ტყვეობაში: პეტერბურგელ მღვდელთა ჯგუფის მოხსენებითი ბარათისა და მაღალყოვლადუსამღვდელოესი მიტროპოლიტ ანტონის მიერ მინისტრთა კომიტეტში შეტანილი დებულებების შემდეგ - ეს აღარავისთვის საიდუმლო არ არის. შესაბამისად, მართლმადიდებელი სამღვდელოები „განმათავისუფლებელი მოძრაობის“ მთავარი მიზანი (ჩვენთანაც და რუსეთშიც) იმაში მდგომარეობს, რომ გათავისუფლდეს მართლმადიდებელი ეკლესია ორასწლიანი (თუ მეტი არა) საერო ხელისუფლების ტყვეობისგან, გათავისუფლდეს პირდაპირი სახელმწიფოებრივი ან პოლიტიკური მისიისგან“ (სეა, სვსა, ფ. 1458, ა. 1, ს. 174: 42). დოკუმენტის ავტორები აღნიშავენ, რომ ეკლესიაში პრობლემების მოგვარება უნდა დაიწყოს „კრებითობის პრინციპის“ აღდგენით, რომელიც ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ქრისტიანული სარწმუნოებრივი იდეაა. წარსულში მართლმადიდებელი ეკლესია ემყარებოდა კრებით მმართველობას, ეპისკოპოსების არჩევითობას და საერო პირების აქტიურ მონაწილეობას საეკლესიო გადაწყვეტილებების მიღების დროს. ბიუროკრატიულმა სისტემამ ეს პრინციპი ჩაანაცვლა ცენტრალიზებული, ერთპიროვნული მმართველი აპარატით, სადაც მღვდელმთავრები იძულებულნი იყვნენ სახელმწიფოს ინტერესები დაეკმაყოფილებინათ. აღნიშნულ ვითარებაში დოკუმენტის ავტორთა აზრით აუცილებელი იყო ეკლესიაში რეფორმის ჩატარება და ისტორიული კანონზომიერების აღდგენა. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია განიხილებოდა არა როგორც პრივილეგია, არამედ როგორც ბუნებრივი უფლება, რომელიც ეკლესიის ისტორიულ მემკვიდრეობასა და მისი ერის სულიერ საჭიროებებს ემყარებოდა. „ამრიგად, რუსეთის და საქართველოს ეკლესიები უპირველეს ყოვლისა უნდა გაიმდიდროს სახელმწიფოსგან, უნდა გაარკვიონ და განსაზღვრონ თავიანთი ურთიერთობები მასთან და ეს მიჯნა იმდენად ნათელი უნდა იყოს, რომ თითოეულმა მხარემ, როგორც ეკლესიამ, ისე სახელმწიფომ, კარგად იცოდეს - სად არის „კეისრისა“ და სად იწყება „ღვთისა“. ეს

კი მხოლოდ მაშინ არის შესაძლებელი, როდესაც სახელმწიფო სათათბირო და სახელმწიფო საბჭო მიუჩენენ მას სახელმწიფოში ახალ ადგილს. მანამდე კი რუსეთის და საქართველოს ეკლესიებმა ადგილობრივად უნდა გაარკვიონ ის მდგომარეობა, რომლის დაკავებაც სურთ განახლებულ სახელმწიფოში და რომელიც, მათი ერთობლივი გადაწყვეტილებით, საუკეთესოდ შეუწყობს ხელს ეკლესიის მთავარი მიზნის მიღწევას - დედამიწაზე ღვთის სასუფეველის დამკვიდრებას.

მაგრამ საქართველოს ეკლესიას კიდევ ერთი ამოცანა აქვს - გათავისუფლდეს რუსეთის ეკლესიის დამოკიდებულებისგან, რომელმაც მასზე ძალაუფლება უკანონოდ, ძალადობრივი გზით განახორციელა. დიახ, ეს ამოცანა აქვს საქართველოს ეკლესიას, მაგრამ საკითხის არსი იმაშია: როდის და როგორ გადაწყდეს ეს ამოცანა? ამ საკითხის გადაწყვეტისას აუცილებელია გათვალისწინებული იქნეს ის, რომ საქართველოს ეკლესიაზე ძალაუფლების დამყარების საქმეში თვით რუსეთის ეკლესია შეიძლება ითქვას, რომ არაფერ შუაშია. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება არა რუსეთის ეკლესიას, არამედ რუსულ ბიუროკრატიას დასჭირდა. მიზანი კი საქართველოს სწრაფი გარუსება იყო. რუსეთის ეკლესია წმინდა სინოდის სახით, ბიუროკრატიაში შუამავლის სახით გამოიყენა (სეა, სცსა, ფ. 1458, ა. 1, ს. 174: 43). დოკუმენტის ავტორები იმედოვნებდნენ, რომ თუ რუსეთის ეკლესიაში ჩატარდებოდა საეკლესიო კრება და აღდგებოდა პატრიარქის არჩევის წესი, მაშინ რუსეთის ეკლესიას აღარ ექნებოდა სურვილი „მორჩილებაში“ დაეტოვებინა ასაკით მასზე უპირატესი საქართველოს ეკლესია, თუმცა ქართველი სასულიერო პირები ამაში დარწმუნებული არ იყვნენ. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით თავიანთ შიშს ისინი ღიად გამოთქვამდნენ. არსებობდა სერიოზული საფრთხე, რომ მომავალი სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრება უარყოფდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის კანონიერებას: „ჩვენ მტკიცედ გვწამს, რომ სადაც უფლის სულია (და სად უნდა იყოს ის, თუ არა ღვთის ეკლესიაში), იქ თავისუფლებაა. ჩვენ მტკიცედ გვწამს, რომ თავისუფალი რუსეთის ეკლესია სიყვარულითა და სიხარულით მისცემს თავისუფლებას თავის საუკუნოვან ტყვეს, ტყვეს არა თავისი ბრალით, მშვიდობიანად გაეყრება საქართველოს ეკლესიას. და თუ ეს არ მოხდება დღეს-ხვალ, მწუხარება და სასოწარკვეთა არ გვმართებს: შეუფერებელი სისწრაფით საქმე უფრო შეიძლება გაფუჭდეს, ვიდრე სასურველ დასასრულამდე მივიდეს, ხოლო ხანგრძლივი, გააზრებული და გულმოდგინე შრომით (და მხოლოდ ამ პირობით), საქმე შეიძლება უფრო მყარად და უკეთესად გაკეთდეს... (სეა, სცსა, ფ. 1458, ა. 1, ს. 174: 43). ცხადია, რომ დოკუმენტის ავტორებს ძალიან კარგად ესმოდათ, რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის საკითხი, როგორც მიმდინარე მოვლენებიდან ჩანდა, უარყოფითად გადაწყდებოდა. შესაბამისად კარგად უნდა დაფიქრებულიყვნენ ასეთ შემთხვევაში როგორ ემოქმედათ. ნაჩქარევი გადაწყვეტილებების მიღება ამ დროს შესაძლოა შეუქცევადი განხეთქილების მიზეზად ქცეულიყო.

დოკუმენტის ავტორების ასეთი პესიმისტური მოლოდინები ემყარებოდა შემდეგ თვალსაზრისს: რუსეთში ან საერთოდ არ იცნობდნენ ჩვენ ეკლესიას ან ძალიან ცუდად იცნობდნენ. ყველაფერი ის, რაც იბეჭდებოდა წმინდა სინოდის მთავარი პროკურორის ოფიციალურ ანგარიშებში და უმეტეს გაზეთებში, ქმნიდა ისეთ შთაბეჭდილებას, რომ ქრისტიანობა საქართველოში ეგზარქოსების მიერ იქნა შენარჩუნებული. საქმე ის იყო, რომ თვით რუსი სამღვდელოებაც აგრესიით ხვდებოდა ქართველთა ეროვნულ მისწრაფებას. საქმე არც თუ ისე სახარბიელოდ იყო, რადგან მომავალი რუსეთის საეკლესიო კრება და საეკლესიო კრების წევრები საქართველოს ეკლესიის შესახებ ცნობებს გაზეთ „Московские ведомости“-დან, „Новое время“-დან, „Колокол“-დან ღებულობდნენ, სადაც საქართველოს ეკლესიის სასარგებლოდ არაფერი იწერებოდა. „იმის გათვალისწინებით, რომ მომავალი სრულიად რუსეთის საეკლესიო კრება, ასე თუ ისე, მთელი რუსეთის ეკლესიის ხმის გამომხატველი იქნება, საქართველოს ეკლესიას არ უღირს რუსეთის ეკლესიასთან კონფლიქტი (ეს ნიშნავს რუს ხალხთან კონფლიქტში შესვლას...) ჩვენ, საქართველოს ეკლესიის საკეთილდღეოდ უნდა ვაჩვენოთ, რომ ქართველები არც სეპარატისტები არიან და არც შოვინისტები, და რომ ქართველთა მისწრაფებები მიმართულია ისეთი პირობების შესაქმნელად, რომლის მიხედვითაც შესრულდება მაცხოვრის მცნება: „იყავით სრულყოფილი“... ზემოთქმულიდან გამომდინარე ჩვენ გულწრფელად გვსურს: 1. რომ საქართველოს ეკლესიისგან არ დარჩეს მხოლოდ დასახელება; 2. რომ გარე განხეთქილებამ არ გაანადგუროს საქართველოს ეკლესიის ეროვნული და სულიერი ფასეულობები; 3. მოეხსნათ ქართველ სასულიერო პირებს სეპარატიზმსა და შოვინიზმში დანაშაულების ბრალდება (სეა, სცსა, ფ. 1458, ა. 1, ს. 174: 44). დოკუმენტის ავტორებს მიაჩნდათ, რომ ასეთ ვითარებაში შესაძლებელი იყო მცირე დათმობაზე წასვლა და მოლოდინის ტაქტიკის არჩევა, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ საეკლესიო კრება დაადგენდა: უძველესი საქართველოს საკათოლიკოსო ტერიტორიაზე ხუთი ეპარქიის შექმნას:

1. სამეგრელო-აფხაზეთის (სოხუმის ოლქი, სენაკისა და ზუგდიდის მაზრები);
2. იმერეთ-გურია-სვანეთის (ბათუმის ოლქი, ოზურგეთის, ქუთაისის, შორაპნის, ლეჩხუმისა და რაჭის მაზრები);
3. ახალციხისა და ქართლის (გორის, ახალციხის და ახალქალაქის მაზრები, კათედრა გორში);
4. კახეთ-ხაქათალის (თელავის, სიღნაღის, თიანეთის მაზრები და ხაქათალის ოლქი, კათედრა თელავში);
5. მცხეთა-თბილისის (თბილისის, დუშეთისა და ბორჩალოს მაზრები).

დასკვნა

ცხადია, რომ დოკუმენტის ავტორები გამოდიან გარკვეული კომპრომისის ინიციატივით: მათთვის ავტოკეფალია ერთგვარად არამხოლოდ პოლიტიკურ, არამედ ღვთაებრივ სამართლებრივ პრინციპზე დაფუძნებული იდეალია – ბუნებრივი უფლება და არა ბიუროკრატიულ შეთანხმებაზე დამყარებული პრივილეგია. ამდენად, ისინი კომპრომისისათვის მზად არიან, თუკი ეს ეროვნული და სულიერი ერთობის შენარჩუნებას შეუწყობს ხელს. ნაშრომში ხაზგასმით არის მითითებული, რომ საქართველოს ეკლესიისთვის აუცილებელია თავისუფლებისა და ავტოკეფალიის დაცვა, რაც არა მხოლოდ სულიერი, არამედ პოლიტიკური და ეროვნული გადარჩენის პირობასაც წარმოადგენს. ამდენად, დოკუმენტის შინაარსი ეწინააღმდეგება იმ მოსაზრებას, თითქოს ეკლესიის დამოუკიდებლობის მოთხოვნა ქრისტიანული სიყვარულის დარღვევად უნდა ჩაითვალოს – პირიქით, სწორედ მართლმადიდებლური სარწმუნოების ერთგულება მოითხოვს საკუთარი ტრადიციების, ავტორიტეტისა და ისტორიული მისიის დაცვას.

ლიტერატურა

1. საქართველოს ეროვნული არქივის საისტორიო ცენტრალური არქივი, ფონდი #1458, აღწერა #1, საქმე 174.
2. გ. ბურდული. საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის კანონიერების საკითხი რუსეთის საეკლესიო კრების წინარე თათბირზე (1906 წელი). თბილისი, 2012.
3. Сергей Бычков. Русская Церковь и Императорская власть. Москва, 1998.

What tactics should the Georgian clergy adopt after the restoration of the autocephaly of the Georgian Church? (Based on the events of 1906)

Gvantsa Burduli

Abstract

The 19th century proved to be one of the most challenging periods in Georgian history. The complexity of this era was shaped not only by political transformations – such as the abolition of the Kingdom of Kartli-Kakheti, the exile of the Bagrationi dynasty, and the failure of multiple uprisings throughout the century – but also by the abolition of the autocephaly of the Georgian Apostolic Church. In 1811, one of the most ancient patriarchates, the Patriarchate of Mtskheta, was abolished, followed by the dissolution of the Likhti-Mereti and Abkhazian patriarchates in 1814. Until 1906, Georgian clergy made repeated efforts to bring the issue of restoring the Georgian Church's autocephaly to the forefront of public and ecclesiastical discourse, albeit unsuccessfully. Political readiness was also a necessary condition for this endeavor. The political developments in Russia in 1906 created a favorable environment for reviving the movement for autocephaly. This paper examines the events that began in 1906, particularly the goals of the autocephalist movement and the role of Georgian clergy in these processes. It is evident that the restoration of the Georgian Church's autocephaly was a widely shared aspiration; however, it faced numerous underlying challenges that required considerable effort to resolve. The study employs historically verified methods, including historical-comparative analysis, historical-source analysis, cyclical source study, and systemic analysis.

Keywords: Autocephaly of the Georgian Apostolic Church, 1906, Georgian clergy.